

Bloemlezing uit de Dialogen in het boek JOB (Hfdst. 12, 16, 19)

12. Hierop antwoordde Job:
Ja, jullie zijn werkelijk onovertroffen,
Met jullie zal de wijsheid sterven!
Maar net als jullie heb ik mijn verstand,
Ik ben niet jullie mindere.
Wie weet dit soort dingen niet?
Een mikpunt van spot ben ik voor mijn vrienden,
terwijl ik God aanroep en op zijn antwoord wacht!
Spot valt hem ten deel die onberispelijk en rechtvaardig is.

16. Dit soort dingen heb ik al zo vaak gehoord,
niets dan ellende brengt mij jullie troost.
Een eindeloze stroom van lege woorden!
Wat drijft jou ertoe zo tegen mij te spreken?

Hij spert zijn mond open, schreeuwt me toe,
hij slaat me schimpend op de wang,
allen spannen samen tegen mij.
God levert me uit aan het gespuis,
Hij geeft mij over aan de goddelozen.
Ik leefde onbedreigd, maar hij heeft me gebroken.
Hij grijpt me bij de nek, hij smijt me neer.
Hij dwingt me op te staan – zijn doelwit.
Zijn pijlen richten zich op mij van alle kanten,
Hij doorboort mijn nieren, zonder enig medelijden,
hij giet mijn gal uit op de grond.

19. Mijn verwanten heeft hij van mij verwijderd,
Ik word verloochend door mijn vrienden.
Mijn familie ziet mij onverschillig aan,
Mijn vertrouwelingen kennen mij niet meer.
Ik ben een gast voor mijn bedienden en slavinnen,
Een vreemdeling ben ik voor hen geworden.

Zelfs jongeren verachten mij,
Ze spreken smalend als ik opsta.
Ik word verafschuwd door mijn naaste vrienden,
Ieder die ik liefheb keert zich tegen me.
Heb medelijden, vrienden, heb medelijden met mij
Want de hand van God heeft mij getroffen.
Waarom vervolgen jullie mij, zoals God?
Waarom houden jullie nooit op mij te belasteren?

TOESPRAAK:

De voorgelezen tekst is een klein gedeelte van de Dialogen uit het Boek Job.

Wat weten wij eigenlijk van dit boek? Behalve de uitdagende teksten die zo juist zijn voorgelezen is het goed om te weten dat het boek geen eenheid is.

Er is Job I in de zgn. raamvertelling (dat is het begin, de proloog, en het slot van het boek).

Binnen dat raamwerk is er de andere vertelling, over een heel andere Job II, die van de redevoeingen/de dialogen met zijn vrienden. Job I uit de raamvertelling wordt getroffen door rampen: hij verliest zijn zonen en dochters, hij verliest al zijn vee en hij wordt overdekt met zweren en krabt zich met een potscherf. Dit gebeurt in een soort competitie tussen God en de satan, waarbij Job de speelbal is. Nadat Job al deze beproevingen heeft doorstaan, zonder te zondigen, brengt God een keer in het leven van Job en geeft hem het dubbele terug van wat hij bezeten heeft.

Wij zouden, met het beeld van deze Job I voor ogen, vandaag ons kunnen bezinnen op oorzaak en doel van het menselijk lijden en op het lijden in ieders persoonlijk leven. Ik kies daar echter niet voor. Ik kies vandaag voor het begrijpen van de Dialogen die Job II voert met de zogenaamde vrienden. Die dialogen gaan over iets anders dan wat bij Job I aan de orde is. Zij worden door veel exegeten gezien als de kern van het Boek Job.

Waar gaan die Dialogen over?

Ook deze Job is een ongelukkig man, maar om een andere reden. Hij zegt duidelijk waaraan hij lijdt. Hij voelt zich uitgebannen, vervolgd door de mensen om hem heen. Hij heeft niets verkeerd gedaan en toch wendt iedereen zich van hem af. Hij is de zondebok van de gemeenschap: de haat van allen trekt zich op hem samen. Daarover beklagt Job zich. Hij komt telkens terug op de rol van de gemeenschap bij wat hem overkomt. Daarover gaat dan ook de discussie met de vrienden, de zogenaamde troosters, die in feite Jobs vervolgers zijn en die staan voor de hele gemeenschap. Er heeft een omslag in de publieke opinie plaats gevonden. Eerst was hij een zeer gezien man, door iedereen hoog geacht en ineens is hij in ongenade gevallen en hebben de mensen zich van hem afgekeerd. Zij verachten en beschuldigen hem; en het is niet duidelijk waar die omslag vandaan komt.

Dat gebeurt nu nog in onze samenleving. We kunnen hierbij denken aan wat Luk Versteylen overkomt. René Girard noemt dit de mimetische besmetting. Daar bedoelt hij mee dat de mensen elkaar wederkerig beïnvloeden: zij doen elkaar na, eerst in bewondering en daarna lopen ze elkaar achterna in vijandigheid. Bij Jezus gebeurt op deze wijze de omslag in de volksgunst tussen Palmzondag en Goede Vrijdag, onbestendig en wispelturig.

Die mimetische besmetting leidt tot mimetische eensgezindheid en dat leidt tot eensgezind geweld. Vaak werd dit eensgezind geweld ook nog verbonden met het heilige en het goddelijke. Zo werkte dat in de oude wereld van de mythen. Job moet daar nog uit los komen. Hij ziet wel dat de vrienden vervolgers en onrechtvaardigen zijn, maar hun collectieve veroordeling zou volgens hem niet tot stand zijn gekomen zonder de werking van de godheid. Hij voelt zich slachtoffer van god, meer nog dan van de mensen. De stem van de eensgezinde gemeenschap/ de vrienden, die hem veroordelen, wordt door Job gezien als de stem van god zelf: *Vox populi, vox dei*.

Uit het beeld wat op deze manier uit de Dialogen oprijst blijkt duidelijk dat het gaat om de neerslag van een ontwikkeling die haar weg nog moet vinden. Zo gaat het getuigenis van de Bijbel te werk: levensecht. De Bijbel is immers niet als een catechismus met duidelijke vragen en kant en klare antwoorden. De openbaring is niet kant en klaar gegeven; zij moet groeien, levensecht verbonden met de mensengeschiedenis.

In de persoon van Job zien we hoe moeizaam dat verloopt. Hij kan er bijna niet meer tegenop. Hij is opstandig, hij scheldt en spot, hij is soms sarcastisch. Hij weet het zelf soms ook niet meer en twijfelt aan zich zelf. Hij had het bijna opgegeven. *Maar hij geeft niet toe dat hij schuldig is.* Hij houdt vol dat de bejegening die hij ondergaat ten onrechte is. Hij beschouwt zich als slachtoffer. Hij weigert in te stemmen met de beschuldigingen. Dat is de waarheid van het slachtoffer die overeind blijft staan tegenover die van de vrienden. Job is geen zondebok, want de unanimitéit over de schuld die de vrienden beogen, wordt niet verkregen. Job doet er niet aan mee.

Hier liggen de kiemen van het begin van een doorbraak, een groeiend besef van de werking van het collectief geweld dat een zondebok eist en daartegenover het slachtoffer dat onschuldig is; het groeiend besef van de rol van de vervolgers tegenover die van de vervolgdén; daarnaast ook het groeiend inzicht wie de god van de verdrukten is en wie de gewelddadige God van de verdrukkers. En dat de Bijbel altijd partij kiest voor de slachtoffers. Maar zo ver is het nog lang niet.

Mensen hebben vanouds een zondebok nodig. Zij willen door middel van de zondebok zich ontdoen van hun eigen problemen. Als de zondebok die rol op zich heeft genomen en unaniem schuldig is bevonden en vervolgens is geëlimineerd, kunnen de mensen voorlopig weer tevreden verder leven. Het verhaal wat zij daarover vertellen is dan wel het gekleurde verhaal van de onderdrukkers. Dit is in het kort wat wij het zondebokmechanisme noemen.

Dit zondebokmechanisme moet ontmaskerd worden. Dat is van essentieel belang voor het functioneren van onze samenleving. In de moeizame discussie van Job met de vrienden in de Dialogen is te zien hoe moeilijk die ontwikkeling naar dat inzicht is. Ondanks de overtuiging van zijn onschuld kan Job nog niet op tegen de hem omringende culturele wereld. Hij blijft net zo denken als de hele gemeenschap die nog leeft met de god van de vervolgers.

Maar dan blijken er in de Dialogen toch twee hoogtepunten te zijn als prachtige uitzonderingen. Twee ankerplaatsen in de ontwikkeling naar de God van de slachtoffers, de bijbelse God van "Ik zal er zijn".

In het eerste fragment/hogtepunt ontworstelt Job zich aan de besmettelijkheid van het geloof in de gewelddadige God van zijn vrienden, als hij spreekt over zijn getuige en pleitbezorger in de hemel. Hij zegt: *"Maar nog heb ik in de hemel mijn getuige, nog heb ik daar mijn pleitbezorger. Zijn mijn vrienden soms mijn voorspraak? Nee, in tranen zien mijn ogen op naar God. Laat hij oordelen tussen mens en God, zoals tussen een mens en zijn gelijke"* (16, 19 - 21). De exegeet Miskotte zegt daarvan: "God wordt gedaagd als aangeklaagde en Hij moet getuige zijn en rechter en ook nog pleiter. God wordt gedagvaard in de hoop dat Hij zal verschijnen als getuige, als "losser" en dat Hij de grote wending zal brengen in het treurspel van de menselijke geschiedenis. En inderdaad, wanneer Hij alles mag zijn, gedaagde èn getuige, rechter èn pleiter, dan komt het, dan komt *de openbaring.*"

En in het tweede hoogtepunt zet Job nog een stap verder in de richting van het ondenkbare, naar de God van de slachtoffers, als hij zegt: *“Ik weet: mijn redder leeft, en hij zal ten slotte hier op aarde ingrijpen. Hoezeer mijn huid ook is geschonden, toch zal ik in dit lichaam God aanschouwen. Ik zal hem aanschouwen, ik zal hem met eigen ogen zien, ik, geen ander, heel mijn binnenste smacht van verlangen”* (19, 23 - 27). En zo is het gebeurd dat Job toch staande is gebleven.

Verderop in deze geschiedenis is er, net als Job, nog een mens staande gebleven om ons te zeggen wat het woord God betekent, wie God is. Hij werd onderuit gehaald en stond weer op. Hij droeg al het leed van de wereld en heeft de wereld gered. Hij werd gedood en zie, hij leeft. Hij gaat met ons, zegt het verhaal, in zijn geest, als een vriend. Een echte. Het ontbreekt aardse vrienden vaak aan krachten, maar nooit een vriend zoals Jezus is. Je oriënteren op hem, zijn woord horen en doen, is wandelen en handelen in zijn geest, “heilige geest of paracleet” noemen de evangelisten het met een term uit hun heilige boeken. God heeft tot ons gesproken, we verstaan het allen in onze eigen taal. We vinden taal van God, om zijn ontferming en zijn liefde te vieren. Hij, onze bondgenoot in het lot, onze lotgenoot in het verbond, *“Hij maakt voor ons ruim baan, de woestenij zal bloeien gaan. Hij geeft most en graan, Honing uit de rotsen.”* (Psalm 81)

Zo moge het zijn.

Jan Geerts, 20 februari 2011